

ретне, локальне місце у Всесвіті, що відповідає й сучасним реаліям, і тенденціям майбутнього розвитку» [11, с. 57].

З середини минулого століття, з того часу, коли людство зіткнулося з так званими «глобальними проблемами», стало зрозумілим, що в своїй діяльності воно керується не лише добрими намірами. Людині на зламі ХХ-ХХІ століть потрібно було не тільки теоретично, але й практично – за допомогою космічної техніки - випробувати свою «співрозмірність» із космосом, щоб повною мірою усвідомити унікальність своєї планети, її біосфери з точки зору їх пристосування для існування «мислячих, живих організмів». Рівень розвитку сучасних технічних засобів, за допомогою яких учені продовжують досліджувати космічний простір, дуже високий. Наприклад, космічний телескоп ім. Гоббла здатен «бачити» на Марсі гори розміром у 30 км [9, с. 41]. У наш час доступ до космічного простору здійснюється за допомогою ракетно-космічної техніки (РКТ), яка є складним, дорогим, високоенергетичним і потенційно небезпечним її видом. «У ній реалізовано поєднання багатьох суперечливих вимог до енергетики, ваги, міцності, надійності й ефективності на основі досягнення компромісу технологічних та інших можливостей.

Висновки

Проведений аналіз взаємодії філософії космізму і технічного знання показує, що в історії людства цей процес проходив невпинно: з одного боку, філософські погляди на Космос і роль у ньому людини відкривали перспективи для розвитку технічного знання, його застосування для дослідження й освоєння космічного простору, а з другого - нові науково-технічні розробки в галузі практичної космонавтики та авіації створювали поле для переосмислення

філософами змісту філософських категорій і формування нових філософських концепцій щодо взаємодії людини та Космосу.

Список літератури

1. Виргинский В. С., Хотеевков В.Ф. Очерки истории науки и техники с древнейших времен до середины XV века: Кн. для учителя. - М.: Просвещение, 1993. - 288 с.
2. Современный философский словарь /Под общей ред. д. ф. н. профессора В. Е. Кемерова. — 2-е изд., испр. и доп. — Лондон, Франкфурт-на-Майне, Париж, Люксембург, Москва, Минск.-“ПАНПРИНТ”, 1998. — 1064 с.
3. Степин В.С., Горохов В.Г., Розов М.А. Философия науки и техники: Учеб. пособие.- М.: Гардарика, 1996. - 400 с.
4. Антисери Д., Реале Дж. Западная философия от истоков до наших дней. От Возрождения до Канта /В переводе и под ред. С. А. Мальцевой. Книга 3. — СПб: Пневма, 2002. - 853 с.
5. Бэкон Ф. Сочинения в двух томах. Т. 2.- М.: Мысль, 1978. - 575 с.
6. Вернадский В.И. Размышления натуралиста: Научная мысль как планетарное явление. - М.: Наука, 1977. - С. 55.
7. Дротянко Л.Г. Феномен фундаментального і прикладного знання (Постнекласичне дослідження).- К.: Вид-во Європ. Ун-ту фінансів, інформ. мистем, менеджм. і бізнесу, 2000.- 423 с.
8. Патон Б., Вавілова І., Негода О., Яцків Я. Україна в сузір'ї космічних держав світу. — К.: МКП „Компанія ВАІТЕ”, 2001. - 93 с.
9. Роджер Ангел, Невіл Вулф. Пошуки життя в інших сонячних системах// Журнал „Світ науки”, № 2(8).- К.: Видавничий дім НАУТІЛУС, 2001.- 130 с.
10. Завалишин А.П. Екологія космоса на рубежі ХХІ століття // Людина і Космос. Додаток до наукового журналу “Персонал”, № 6 (54). - К.: МАУП, 1999.- 107 с.
11. Витол Э.А. Учение В.И. Вернадского о ноосфере и современность: новый взгляд на планетарную эволюцию. Наукові праці Спільки дослідників модерної філософії (Паскалівського товариства). Спецвипуск, № 1. Філософія і космологія.- Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2001. – 297 с.

Н.А. Ченбай
НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЕ ЗНАНИЕ И ФИЛОСОФИЯ КОСМИЗМА
В статье исследовано влияние идей космизма на развитие научно-технического знания и его место в освоении космического пространства

N. Chenbay
Scientific-technical knowledge and philosophy of cosmism
In the article the influence of the ideas of cosmism on the development of scientific-technical knowledge and its place in opening up of space is researched.

УДК 001.2 (045)

С.М. Ягодзінський

СУЧАСНИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС І ВЧЕННЯ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО ПРО НАУКОВУ ДУМКУ ЯК ПЛАНЕТАРНЕ ЯВИЩЕ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті висвітлюються основні положення вчення В.І. Вернадського про наукову думку як планетарне явище та аналізується можливість залучення ідей філософів-космістів до осмислення феномена наукового дискурсу.

Вступ

В умовах інформаційного суспільства, характерні ознаки якого притаманні сьогодні значній кіль-

кості країн світу, кожна людина у своїй повсякденній роботі так чи інакше зіштовхується з необхідністю переробки й аналізу чималих масивів даних.

Звіти, статті, листи, повідомлення, рецензії, рекомендації, книги тощо стали невід'ємними супутниками сучасного фахівця, частиною його „неорганічного тіла”. Безперечно, можливість вільного й швидкого доступу до різноманітної інформації, впровадження інноваційних технологій і техніки, розвиток друкарства та електронних бібліотек не лише прискорює суспільні процеси, надаючи їм динамічності, а й дає шанс висловити власну думку максимально широкій аудиторії, брати участь в обговоренні актуальних питань, впливати на прийняття рішень. Нерідко саме це називають чи не найбільшим досягненням сучасної цивілізації, ознакою її демократичності, відкритості, плюралізму. Утім насправді відбувається не що інше як механічне, невпорядковане, лавинне нарощення інформації, яка з основної цінності постіндустріального суспільства, як вважають Ж-Ф. Ліотар, І. Масуда, О. Тоффлер, М. Кастельста, Д. Белл та інші, поступово перетворюється на його гальмівний механізм. Ці суперечності найточніше виразив Фр. Уебстер, який, аналізуючи існуючі теорії інформаційного суспільства, пише: „Це якась магія розповсюдження інформації, її фантастичної експансії, в результаті якої інформація втрачає семантичну основу. Символи... взагалі перестають щонебудь означати” [1, с. 36]. Безперечно, ці процеси не могли оминати науку як соціальний інститут і не позначитися на структурі, принципах і нормах наукової діяльності. Вчений XXI ст. – це людина, яка „пропускає через себе” значні обсяги інформації, намагається систематизувати, класифікувати, осмислити її та, виділивши головне, адаптувати до своєї конкретної наукової проблеми.

Проте, зрозуміло, що розв'язання більш-менш вагомого завдання неможливе без залучення багатьох фахівців, які б представляли різні сфери знань. Через це нерідко в науковому проекті беруть участь спеціалісти, які мають методологічні і методичні розбіжності, несхоже тлумачення норм науковості, ознак істинності, соціокультурної детермінації знання, відмінні мовні засоби тощо. Як наслідок, формується певний науковий простір, учені шукають спільне комунікативне поле, посилюються інтегративні процеси, руйнується класична дисциплінарна організація науки, трансформуються критерії раціональності. У такий спосіб наука поступово перетворюється на науковий дискурс, який поєднує гуманітарні і природничі галузі, узгоджує їх методології, виявляє все нові елементи соціокультурного оточення науки, сприяє пошуку її універсальної метамови тощо.

Якщо проаналізувати наявні нечисленні публікації, у яких здійснюються перші спроби означити феномен наукового дискурсу, встановити сферу його дії та межі функціонування, а також наповнити це поняття змістом, то виявиться, що дослідники майже не послугуються багатим науковим доробком вітчизняних філософів-космістів, зокрема М.Г. Холодного, М.О. Умова, А.Л. Чижевського, К.Е. Цюлковського. Але найбільше це стосується творчої спадщини першого президента Національної академії наук В.І. Вернадського, який ще на початку ХХ ст. висловив ідею щодо всепланетарного характеру наукової

думки та її безпосередній вплив на процеси коеволюції природи і людини.

Постановка завдання

Із зазначеного випливає основна *мета дослідження* – встановити кореляцію між сучасним розумінням сутності і причин появи феномена наукового дискурсу та вченням В.І. Вернадського про наукову думку як всепланетарне явище, а також *виявити* можливість залучення ідей мислителя до осмислення специфіки сучасної постнекласичної науки.

Аналіз досліджень і публікацій

Зважаючи на те, що наукових публікацій, безпосередньо присвячених творчості В.І. Вернадського, існує достатньо, ми не вважаємо за необхідне зводити аналіз літератури до порівняння й зіставлення різних позицій з приводу внеску і значення ідей видатного вченого на розвиток науки та філософії. Більше того, як відзначалося вище, дослідження, у яких проводилося б зіставлення концепції наукового дискурсу і вчення про науку як планетарне явище, практично відсутні. Попри це, для зручності спробуємо навести деяку систематизацію багатого творчого спадку В.І. Вернадського, що дасть змогу чітко виокремити роботи, проблематика яких є цікавою для цього дослідження.

Як правило, його наукові і філософські праці поділяють на три розділи. 1) *Вчення про ноосферу* як сферу розумної життєдіяльності людини („Біосфера і ноосфера”, „Жива речовина і біосфера”, „Наукова думка як планетарне явище”). Саме тут було введено поняття „ноосфера”, обґрунтовано сутність коеволюції людини й природи, дано визначення науки як всепланетарного феномена, продемонстровано вплив людської діяльності на геологічні процеси. 2) *Аналіз історії науки* („Наукове знання; наукова творчість; наукова думка”, „Філософські думки натураліста”, „Праці із загальної історії науки”, „Праці з історії науки в Росії”). У цих творах запропоновано досить цікавий підхід до вивчення та викладання історії науки, який можна назвати соціокультурним. Мислитель запропонував не зосереджуватись виключно на історії наукових відкриттів, а звертати максимальну увагу на особистість учених, їх біографію, шукати справжні мотиви діяльності, у тому числі й нерациональні. Сьгодні таку позицію обстоюють все більше представників методології, соціології та психології науки (С.Г. Кара-Мурза, В.П. Карцев, І.Т. Касавін, А. Койре, С.Б. Кримський, М. Полані, В.М. Порус, В.П. Філатов, А.В. Юрєвич та ін.). 3) *Наукові роботи* з фізики, геохімії, геофізики, мінералогії, біогеохімії, кристалографії („Нариси геохімії”, „Проблеми біогеохімії”, „Жива речовина” та ін.). Саме завдяки цим роботам В.І. Вернадський і дотепер залишається величною постаттю в науковому світі. Про це, зокрема, свідчать дані цитування його робіт у наукових публікаціях (переважно в журналах про геосферу, біосферу, а також математичних, фізичних, географічних часописах) [2], які свідчать, що, навіть попри незначну кількість іноземних видань, ідеї, висловлені великим ученим, активно дискутуються й аналізуються науковим співтовариством.

Разом з цим слід зазначити, що В.І. Вернадський майже не відомий світові як методолог науки, який

приділяв значну увагу питанням наукової творчості, історії науки, розвитку наукової думки. Більше того, як відзначає А.В. Лапо, на Заході творцем теорії біосфери вважають Дж. Лавлока, який перевірив її в 70-х роках ХХ ст., хоча й визнав пізніше, що думки нашого вченого йому були добре відомі [2]. Тому наукові роботи В.І. Вернадського, не кажучи вже про його філософські здобутки, знають і цитують лише деякі західні вчені, зокрема Л. Маргуліс, В.Е. Крумбайн, П. Вестброк та деякі інші.

У вітчизняній методологічній літературі ситуація кардинально інша. В.І. Вернадського визнають як учені-природознавці, так і філософи. Через це достатньо часто трапляються спроби включити творчий доробок мислителя до світової філософської думки. Наприклад, В.І. Шубін порівнює його з видатними німецькими філософами І. Кантом та Г. Гегелем; В.С. Стьоплін, Л.Ф. Кузнєцова, Л.Г. Дротянко, М.М. Моїсєєв, А.Г. Гачева намагаються долучити вчення В.І. Вернадського про ноосферу до філософії російського космізму; В.І. Онопрієнко пригадує вплив видатного вченого на формування світоглядної позиції П.О. Флоренського; І.С. Шкловський та В.В. Казютинський застосовують результати його досліджень до обґрунтування сутності антропоного принципу. Але, не зважаючи на різноманітність піднятих у цих дослідженнях підходів до аналізу філософських ідей вченого, кожен відзначає важливий внесок В.І. Вернадського у становлення і формування методологічної свідомості постнекласичної науки, загалом сучасного наукового дискурсу.

Утім навіть таке розмаїття концепцій, до вивчення яких долучають доробок В.І. Вернадського, не дає нам права сказати, що його зрозуміли і прийняли сучасники. Причин цього декілька. По-перше, очевидно, що значна частина природничонаукових відкриттів вченого втратила актуальність або була розвинута у творах послідовників. По-друге, ідеї В.І. Вернадського, які стосувалися історії та методології науки, затінила творчість постструктуралістів (М. Фуко, Ж. Дерріда, Ж.-Ф. Ліотар) та представників „історичної школи” (Т. Куна, І. Лакатоса, П. Фейєрбенда, К. Поппера, М. Полані). По-третє, зарахування В.І. Вернадського до непопулярної за радянської доби філософії космізму дещо гальмувало дослідження його спадщини в 60-90-их роках ХХ ст. Підтвердження цьому знаходимо вже на перших сторінках антології „Російський космізм”, у якій уперше були зібрані уривки з творів таких видатних мислителів початку ХХ ст. як М.Ф. Федоров, В.С. Соловйов, М.О. Умов, М.О. Бердяєв, М.Г. Холодний, П.О. Флоренський, К.Е. Цюлковський, О.Л. Чижевський та інших, на основі аналізу яких обґрунтована думка про їх односпрямовану позицію щодо настання „активно-еволюційної стадії” [3, с. 3-33] розвитку світу й людства.

Тому не дивно, що сьогодні, в епоху активних соціально-культурних перетворень, у період становлення інформаційного суспільства ми знову й знову повертаємося до творчості В.І. Вернадського, ідеї якого, на нашу думку, заклали основу сучасного етапу наукового дискурсу.

Основна частина

Більшість підходів до аналізу дискурсу, зокрема наукового, тлумачать цей феномен досить широко. Зокрема, наводяться такі визначення: дискурс – це надфазовий взаємозв'язок (єдність) слів; самоузгоджений текст; усно-розмовна форма тексту; діалог; мовленнєва практика; висловлювання, пов'язані за змістом; „мова у мові” і багато інших [4, с. 25-28]. Критично ставлячись до такого різноманіття визначень, учені зауважують, що ці визначення не тільки не розкривають змісту поняття „дискурс”, а й досить часто не є навіть синонімічними. Зі свого боку О.С. Кубрякова намагається пояснити причину різних тлумачень цього терміна. На її думку, різні інтерпретації за терміном „дискурс” закріплюються тому, що в різних парадигмах знання його використовують у різних значеннях, від чого він втрачає визначеність і стає багатозначним [5, с. 8]. Як наслідок, існують не лише нетотожні визначення цього терміна, а й суперечливі за методологічними орієнтаціями напрямки його вивчення.

Не виняткові й більш радикальні висловлювання з цього приводу. Так, Л.Дж. Філіпс та М.В. Йоргенсен, розглядаючи феномен дискурсу в різних соціальних теоріях, констатують: „Немає єдиної позиції щодо того, що таке дискурс і як його аналізувати” [6, с. 14]. Поряд із цим учені наводять простий приклад перетворення будь-якої соціальної дії на дискурс. Так, якщо в якомусь місці піднялася вода – це факт матеріального світу. Люди можуть виконувати рятувати майно, виїжджати і т.д., але тільки-но вони спробують визначити значення цієї події, як відразу потрапляють у сферу дискурсу. Тому, незважаючи на відсутність консенсусу щодо тлумачення цього терміна, дослідники пропонують перш за все розуміти під ним *особливий спосіб спілкування і розуміння навколишнього світу*.

Схожої позиції дотримуються й вітчизняні дослідники: „Останнім часом поняття „дискурс”... стало досить розмитим. Більше того, ним позначають сьогодні що завгодно” [7, с. 45]. На думку вченого, така ситуація є наслідком недостатнього розмежування дискурсу як терміна науки і дискурсу як філософського поняття. Утім навіть спроба розв'язати це завдання не завжди увінчується успіхом. Як приклад можна навести цитату зі статті „Дискурс”, уміщену в „Новій філософській енциклопедії”. Її автори теж указують на існування проблеми неоднозначності в тлумаченні цього терміна. На їхню думку, причиною цього є тенденції розвитку філософії у ХХ ст., яка розглядає значну кількість феноменів через мовно-мовленнєві конструкції. У результаті дискурс постає і як розмова, і як діалог, і як письмовий текст, що містить посилання на інші джерела тощо [8, с. 670-671]. Ця умова, на переконання філософів, не дозволяє відокремлювати дискурс від конкретної сфери його функціонування. Тому сенс можуть мати лише такі терміни як „науковий дискурс”, „політичний дискурс”, „релігійний дискурс”, „філософський дискурс” та інші.

Нас цікавить, *науковий дискурс* як інтелектуальний, професійний, легітимізаційний, загальнолюдський, історичний дискурс про науку та її роль у суспільстві. Він постає не просто як синонім слів „наука”,

„наукова комунікація”, „наукове співтовариство”, „соціокультурне оточення науки” і т.п., а поєднає всі ці феномени в єдину епістемологічну систему. Тому не дивно, що деякі вчені, використовуючи слово „наука”, уточнюють, що ж саме вони мають на увазі. Наприклад, порівнюючи теорії критичного раціоналізму К. Поппера і логічного позитивізму Л. Вітгенштейна, Х. Патнем приходять до висновку, що у процесі аргументації та взаємної критики кожен учений послуговується не лише фактами і емпіричними даними, а й широко залучає релігійні, політичні, філософські погляди [9, с. 150]. Через це він вважає достатньо виправданим брати слово „наука” в лапки, підкреслюючи в такий спосіб обмеженість методів точних наук при задоволенні сучасних суспільних потреб. Ці думки корелюють з висновками вітчизняного філософа С.Б. Кримського, який, усвідомлюючи існування неоднозначності в тлумаченні цього феномена і виділення його суттєвих рис, відзначає, що в умовах глобалізації функції науки універсалізуються, вона проникає в усі клітини сучасного соціуму від сфери виробництва та споживання до легітимації богословських дисциплін [10, с. 148]. Унаслідок цього, межі того, що можна назвати наукою, розпливаються.

Деяке пояснення цим процесам дає Л.Г. Дротянко. На її думку, адекватне сприйняття сучасної науки можливе лише після детального аналізу проблем розуміння і комунікації, які, безперечно, сьогодні відіграють у ній ключову роль. Але для вирішення цього завдання класичних герменевтичних теорій Ю. Хабермаса та Г. Гадамера замало. Їх слід доповнити концепціями П. Рікьора і Р. Рорті, для яких характерне зіставлення герменевтики та епістемології. Тільки так можна усунути, обійти традиційне модерністське розмежування „наук про природу” і „наук про дух”, усвідомивши їх єдність та комплементарність [11, с. 291].

Ураховуючи сказане, вважаємо, що введення в обіг терміна „науковий дискурс” є вимогою часу, вимогою як методологічного, так і соціокультурного характеру. Його слід застосовувати до означення сучасного етапу розвитку наукового знання та для підкреслення єдності всіх форм пізнавальної діяльності, які відповідають єдиному критерію – усвідомленому націленню на пошук істини. Недаремно саме цю ознаку С.Б. Кримський виділяє як базову при формуванні всіх норм та ідеалів науковості. Окрім цього, перетворення науки на науковий дискурс ще раз підкреслює не лише її ключову роль у житті сучасного суспільства, а й указує на загальноцивілізаційні, загальнокультурні складові, нехтування якими є неприпустимим і може викликати непрогнозовані руйнівні наслідки для всього людства.

Здійснений аналіз сутності наукового дискурсу дозволяє краще зрозуміти вчення В.І. Вернадського про наукову думку як планетарне явище і обґрунтувати припущення, що ця ідея може розглядатися як вихідна для формування сучасного наукового дискурсу і розуміння його сутності.

Для розв'язання цього завдання звернемося спочатку до одного з основних понять науково-філософської концепції В.І. Вернадського – поняття *ноосфери*. Як відомо, воно було застосоване до

означення чергового етапу еволюції природи, який, на думку мислителя, має кардинально відрізнитися від інших активним впливом розумно організованої людської діяльності на всі природні процеси. Сам феномен життя „ми не можемо з наукового погляду розглядати... інакше, як вираження єдиного явища, що існує безперервно з часу найдревніших геологічних епох” [12, с. 298], оскільки без живої речовини земна еволюція зупинилася б на стадії архітектонічних зсувів. Проте тепло Сонця, радіоактивність космічних променів, наявність води й атмосфери „змусило” Землю акумулювати та перетворювати отриману енергію на хімічну і біологічну форми. Однак, як свідчить наука, цю процедуру може виконати лише жива речовина. Отже, сама природа, еволюціонуючи, мільярди років тому назад передбачила безперервний зв'язок живого й неживого, розумного і відсталого.

Попри це, маса живої речовини поступово стала настільки критичною, що призвела до появи мислячих істот, питома вага яких, на перших етапах, була невеликою. Утім розум усе змінив. Керуючись ним, людина використовувала й видозмінювала всю речовину, яка її оточувала, а тому людство перетворилося на значну геологічну силу. Через це перед ним, „його думкою та працею, постає питання про перебудову біосфери в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого. Цей новий стан біосфери, до якого ми, не помічаючи цього, наближаємось, і є ноосфера” [12, с. 550], сфера розумної, цілеспрямованої, свідомо організованої діяльності людини.

Але, висловлюючи гіпотезу щодо єдності людини й природи, шукаючи спільні магістральні шляхи їх коеволюції, В.І. Вернадський все ж був далеким від фантазмагоричних висновків, притаманних деяким представникам філософії космізму (М.Ф. Федоров, В.С. Соловйов, К.Е. Цюлковський). Навпаки, аналізуючи роботи Аристотеля, Плотіна, Г. Фехнера, К. Геснера, К. Ліннея, К. Бурдаха, А. Гаупмана та ін., учений зауважував, що питання вічності життя не може бути вирішене лише в науковій постановці, і, більше того, не повинно стосуватися виключно планетарного масштабу, оскільки „вічність життя у Всесвіті не гарантує його вічності на нашій планеті” [12, с. 120]. Очевидно, що тут висловлюється тривога за майбутнє людства, вказується на його нетривкий і, можливо, тимчасовий стан. І тільки усвідомлення єдності людини й космосу, залучення всього інтелектуального потенціалу до збереження їх гармонійного розвитку та взаємного піклування може бути шляхом, який гарантуватиме тривале існування цивілізації і культури.

У підсумку В.І. Вернадський прийшов до формулювання положення про визначну роль науки і наукової думки як рушійної всепланетарної геологічної сили соціального людства [13, с. 20-21]. Тут слід зауважити, що вчений не розглядав науку як спосіб чи право володарювання над природою, рішуче відкидаючи висловлювання Фр. Бекона про тотожність науки і сили. На противагу цьому, він зазначав, що наукове знання, створюючи ноосферу (і цим самим руйнуючи гармонію біосфери) не повинно вступати в суперечність з існуючими геологічними і космічними процесами, оскільки воно не є випадковим яви-

щем, а виражає результат тривалої еволюції. Усвідомлюючи це, людина повинна максимально ефективно й обережно використовувати дані їй від природи інтелектуальні здібності, застосовуючи їх не лише для задоволення власних потреб, а й для розвитку різних видів соціальної діяльності та удосконалення суспільних відносин.

У такий спосіб мислитель фактично перекладав відповідальність за подальшу долю Землі, природи, людства на саму ж людину, яка, одного разу взявшись перетворювати біосферу силою власної наукової думки, не спроможна зупинити, сповільнити чи повернути цей процес назад. З цього приводу він писав: „Наукова думка як складова живої речовини по суті не може бути зворотнім явищем – вона може зупинитися в своєму русі, але, з’явившись в еволюції біосфери, вона несе в собі можливість необмеженого розвитку в ході часу” [13, с. 25]. Як бачимо, В.І. Вернадський досить широко тлумачив феномен науки та межі її функціонування. На його думку, саме вона дозволяє осягнути єдність усіх аспектів буття людини та суспільства, усвідомити комплементарність різних видів пізнавальної діяльності, а також осмислити роль і значення людської цивілізації в глобальному, всепланетарному контексті. Наука, переконує дослідник, є не чим іншим як проявом діяльності в людському суспільстві, сукупністю людської думки.

Справді, важко не погодитися з цими аргументами, особливо аналізуючи сучасні тенденції становлення наукового дискурсу. Сьогодні кожна нова думка, новий науковий результат відразу ж стають предметом обговорення і дискусій не тільки в науковому, а й у філософському, релігійному товариствах. При цьому, якщо ще в XVIII-XIX ст. наукові повідомлення мали переважно індивідуальний характер та існували лише у вигляді листування чи малотиражних журналів, то тепер жодний дослідник не може бути захищений від перевірки, критики, підтримки, визнання певного відкриття з боку суспільства. Окрім цього, все частіше лунають ідеї запровадження так званої гуманітарної експертизи наукових розробок, метою якої є суспільний контроль над діяльністю вчених. Як не дивно, але вже на початку XX ст. приходять усвідомлення того, що „межі окремої науки, на які розпадається наукове знання, не можуть точно визначити галузь наукової думки дослідника, точно охарактеризувати його роботу. Проблеми, які його цікавлять, все частіше не вкладаються в рамки певної науки. Ми спеціалізуємось не за науками, а за проблемами” [13, с. 118], різноманітність яких породжує невидану до цього часу кількість наук. Поряд із цим, за прогнозами В.І. Вернадського, має зростати і роль гуманітарного знання, бо не існує меж цікавості людської особистості.

Тому, не зважаючи на існування деяких деструктивних і небезпечних тенденцій у розвитку сучасної цивілізації, таке долучення кожного охочого до наукового дискурсу і є моделлю всепланетарної наукової думки, способом усвідомлення єдності людства, всього живого і космосу загалом. Чи не про це мріяв В.І. Вернадський, коли писав, що така ідея в минулому була рушієм творчості поетів, письменників, філософів, двигуном життя і побуту народних мас,

основним завданням державних утворень [13, с. 37]? Але сьогодні ситуація кардинально змінюється, оскільки темп розвитку ноосфери визначається ростом наукового знання. Ті перетворення, для яких раніше були потрібні століття, тепер відбуваються на очах одного покоління. І це, очевидно, стосується не лише науки, а й суспільства, людської практики, механізмів організації спів-буття людей, а також системи взаємовідносин між людиною і природою.

Схожі думки щодо визначальної ролі наукової думки і її безпосереднього зв’язку з майбутнім людства висловлювали й інші представники природничонаукового напрямку філософії космізму. Проте їм притаманне дослідження дещо іншого аспекту цього питання. У них переважно домінує гіпотеза щодо єдності людини і космосу, їх взаємозалежності та взаєморозвитку. Тому дослідження зосереджені на обґрунтуванні космологічного характеру наукової думки, демонстрації єдності всіх видів пізнавальної діяльності та їх комплементарності в ході побудови наукової картини світу. Наприклад, М.Г. Холодний, розвиваючи теорії антропокосмізму, намагався зрозуміти силу людського розуму та схилився до думки про її космічне походження. На його думку, переконливим аргументом „органічного зв’язку розуму з усім космосом може бути згідна подиву результативність застосування методів математичного аналізу до точного опису, пояснення і передбачення явищ природи” [14, с. 146], що свідчить про спільне походження та коеволюцію людини і космосу.

Зі свого боку, О.Л. Чижевський, вивчаючи впливи Сонця на земні процеси, аналіз отриманих даних проводить не лише на основні наукових фактів і експериментів, а й на основі широкого залучення прийомів астрології. Він був переконаний у тому, що саме в думках представників цієї дисципліни „за тисячоліття до початку дослідного вивчення природи склалося глибоке переконавання в тому, що життя являє собою лишень трепіт космічних сил, потік космічної енергії” [15, с. 502]. Очевидно, тут звучить заклик залучати максимально широкий пласт людської культури і досвіду, під час обговорення наукових проблем, адже тільки завдяки ним удається осягнути найскладніші закономірності, досягти порозуміння і „комунікативної зрілості” (Ю. Хабермас). Абсолютно точними в цьому контексті нам видаються слова ще одного представника філософії космізму М.О. Умова, який писав: „Інструмент наукової думки, який працює на шляху пошуку істини, двосічний: створюючи нове чи залишаючись на старому, він постійно випробовує їх своїми лезами. Наукові системи падають; але, руйнуючись, вони не зникають безслідно: на їх уламках постають теорії більш досконалі і довговічні” [16, с. 526]. Зважаючи на це, слід не лише зберігати традицію, наступність у розвитку наукової думки, а й тлумачити її як цілісну епістемологічну систему, що не допускає свого членування, коли мова йде про майбутнє унікального результату еволюції космосу – людства.

Отже, як бачимо, ідеї, висловлені представниками природничонаукового напрямку космізму на базі суто наукових концепцій, досить тісно перегукуються з сучасними уявленнями про сутність і станов-

лення наукового дискурсу як наступного етапу розвитку наукової думки. Тому ми стверджуємо, що філософські роздуми В.І. Вернадського, М.О. Умова, М.Г. Холодного, О.Л. Чижевського, К.Е. Ціолковського щодо науки, людини, суспільства, космосу та необхідності їх гармонійного співіснування заклали підвалини постнекласичної методологічної свідомості й окреслили подальші шляхи розвитку філософії і методології науки. Підтвердження цієї тези знаходимо в небагатьох монографічних дослідженнях, у яких здійснюються спроби поєднати ключові ідеї філософії космізму з методологією сучасної науки та її соціокультурним оточенням. Так, Л.Г. Дротянко, зіставляючи філософію космізму та постнекласичну науку, відзначає: мислителі цього напрямку вже на початку ХХ ст. залучали термінологію сучасної науки і в такий спосіб сприяли відкриттю раніше невідомих науці закономірностей, особливо у сфері нерівноважної термодинаміки. Це й стало однією з причин формування нової міждисциплінарної науки – синергетики, що сьогодні постає як система базових методологічних принципів наукового дискурсу. Загалом, на думку дослідниці, культура постмодерну, у контексті якої й відбувається становлення сучасної науки, пориває з її однозначно домінуючим становищем; „вона ставить завдання подолати утворену добою модерну розірваність між мистецтвом, релігією, наукою” [11, с. 185]. Чи не розв’язання аналогічних проблем філософії-космісти вважали пріоритетним і ключовим завданням, яке може бути вирішене силою розуму, творчості і свободи?

Схожу позицію займають В.С. Стюпін і Л.Ф. Кузнецова. На їх думку, філософія космізму, незважаючи на існування достатньо прогресивних ідей, не отримала гідного поширення, повторивши цим долю багатьох філософських концепцій. Але сьогодні відбувається повернення до вивчення й аналізу творів провідних мислителів цього періоду, причиною чого є збіг базових принципів філософії космізму і багатьох фундаментальних ідей сучасної наукової картини світу та її світоглядних висновків. Космізм повертає нас до цілісного бачення світу як єдності людини і космосу [17, с. 226-250]. Отже, як бачимо, новітні дослідження, присвячені вивченню основних засад, принципів, закономірностей формування і функціонування наукового дискурсу та постнекласичної методологічної свідомості показують їх безпосередній взаємозв’язок з основними положеннями концепцій В.І. Вернадського, М.О. Умова, О.Л. Чижевського, К.Е. Ціолковського, М.Г. Холодного

та ін. Різниця полягає лише в рівні теоретичної розробленості та усвідомленні піднятих ними проблем.

Висновок

Проведене дослідження, безперечно, підтверджує гіпотезу щодо комплементарності вчення В.І. Вернадського про наукову думку як планетарне явище з сучасними підходами до осмислення й аналізу феномена наукового дискурсу. Виявилось, що окреслені філософами-космістами шляхи пошуку гармонії людини та природи, людини і космосу, розуму й еволюції знайшли подальший розвиток у сучасних наукових і філософських теоріях.

Список літератури

1. Узбестер Ф. Теории информационного общества: Пер. с англ. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
2. Лапо А.В. Насколько В.И. Вернадский известен во всем мире? // <http://vernadsky.lib.ru>
3. Русский космизм: Антология философской мысли / Сост. С.Г. Семенов, А.Г. Гачевой. – М.: Педагогика-Пресс, 1993. – 368 с.
4. Лук'янець В.С., Кравченко О.М., Озадовська Л.В. Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури: Монографія. – К.: ІФ НАНУ, 2000. – 304 с.
5. Кубрякова Е.С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике // Дискурс, речь, речевая деятельность: функциональные и структурные аспекты: Сб. обзоров / РАН ИНИОН. Центр гуманитар.науч.-информ. исслед.; Ред. кол.: Ромашко С.А. и др. – М., 2000. – С. 7-25.
6. Филлипп Л. Дж., Йоргенсен М.В. Дискурс-анализ. Теория и метод / Пер. с англ. – Х.: Гуманитарный центр, 2004. – 336 с.
7. Дротянко Л.Г. Філософські проблеми мовознавства. Вид. 2-ге, доп. і переробл.. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 161 с.
8. Гутнер Г.Б., Огурцов А.П. Дискурс // Новая философская энциклопедия: В 4 т. / Ред. кол.: В.С. Степин (гл. ред.) и др. – М.: Мысль, 2000. – Т. 1. – С. 670-671.
9. Патнем Х. Разум, истина и история / Пер. с англ. – М.: Праксис, 2002. – 296 с.
10. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. – К.: ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
11. Дротянко Л.Г. Феномен фундаментального і прикладного знання (Постнекласичне дослідження). – К.: Вид-во Європ. ун-ту фінансів, інформ. систем, менеджмен. і бізнесу, 2000. – 423 с.
12. Вернадский В.И. Живое вещество и биосфера. – М.: Наука, 1994. – 672 с.
13. Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление. – М.: Мысль, 1991. – 271 с.
14. Холодный Н.Г. Избранные труды / Под ред. К.М. Сытника. – К.: Наукова думка, 1982. – 444 с.
15. Чижевский А.Л. Космический пульс жизни: Земля в объятиях Солнца. Гелиотараксия. – М.: Мысль, 1995. – 769 с.
16. Умов Н.А. Избранные сочинения / Под ред. А.С. Предводителева. – М.-Л.: Госуд. изд-во технико-теоретич. литер., 1950. – 554 с.
17. Степин В.С., Кузнецова Л.Ф. Научная картина мира в культуре техногенной цивилизации. – М.: ИФРАН. – 274 с.

С.Н. Ягодзинский

СОВРЕМЕННЫЙ НАУЧНЫЙ ДИСКУРС И УЧЕНИЕ В.И. ВЕРНАДСКОГО О НАУЧНОЙ МЫСЛИ КАК ПЛАНЕТНОМ ЯВЛЕНИЕ

В статье освещаются основные положения учения В.И. Вернадского о научной мысли как планетном явлении и анализируется возможность привлечения идей философов-космистов к осмыслению феномена научного дискурса.

S. Yagodzinsky

MODERN SCIENTIFIC DISCOURSE AND V.I. VERNADSKY' THEORY OF SCIENTIFIC THOUGHT AS A PLANETARY PHENOMENON

In the article the basic tenets of Vernadsky's theory of the scientific thought as a planetary phenomenon is exposed and the possibility of applying the ideas of philosophers-cosmists to comprehend the scientific discourse phenomenon is analyzed.